

МАРИЯ МЪЖЛЕКОВА (Велико Търново)

СРЕДНОБЪЛГАРСКА (И СТАРОБЪЛГАРСКА) ЛЕКСИКА В СЪВРЕМЕННИТЕ БЪЛГАРСКИ ДИАЛЕКТИ

(Според материали от произведения на Григорий Цамблак)

Докладът „Народни черти в езика на Григорий Цамблак“, изнесен на Третия международен симпозиум „Търновска книжовна школа“ от Боряна Велчева и Ангелина Даскалова¹, е изпълнен с проблеми. В края на този доклад авторките обобщават три основни задачи, след чието решаване ще бъде възможно цялостното проучване на народните черти в езика на писателя. Една от тези предварителни задачи (с. 250) е съпоставката на материала от негови произведения с данните на съвременните български диалекти. Досега обаче този въпрос не е бил предмет на специално изследване². Необходимо е още да се подчертае, че в цитирания доклад се посочват няколко паралела. Примерите са взети главно от Слово за пророк Илия и Слово за отсичане главата на Йоан Кръстител и са съпоставени със старобългарски текстове, с произведения на Климент Охридски, Презвитер Козма, Патриарх Евтимий, а също и с новобългарски текстове от XVII и XVIII в.

Основната цел на нашата работа е да се представят, доколкото е възможно на сегашния етап, общи речникови паралели за публикувани творби на Григорий Цамблак и днешните български териториални говори. Тук се споделят само някои най-общии наблюдения, отнасящи се до отношенията на Цамблакова лексика с класическите старобългарски паметници и със съвременната диалектна лексика.

Езиковите материали са извлечени от пет произведения на Цамблак: три от тях имат лексикографска обработка — Похвално слово за Евтимий³, Житие на Стефан Дечански⁴, Мъчение на Йоан Нови⁵; за две от словата — Надгробно слово за Киприан и Слово за отсичане главата на Йоан Кръстител — е направена собствена извадка от изданието на Пеньо Русев⁶.

Съвременните диалектни паралели са почерпани от различни източници: от публикувани диалектни речници⁷ и от диалектните архиви в Института за български език при БАН (**) и в СУ "Климент Охридски"(***), а също и от личния архив на авторката (*)⁸.

При анализа на конкретните материали от среднобългарския и съвременния период от развоя на нашия език се очертава един значителен лексикален пласт. Всяка дума от произведенията на Григорий Цамблак, включена в този пласт, се отличава със следните две особености: от една страна, е регистрирана за първи път в старобългарските книжовни паметници⁹, запазени в преписи от X—XI в., а, от друга страна, днес употребата на думата (а в някои случаи — на едно от значенията ѝ) е териториално ограничено¹⁰, т. е. тя е позната само на говори от българското езиково землище.

За прегледност проучваните думи¹¹ са разпределени в няколко групи според произведенията на Цамблак, в които са регистрирани.

1. Думи, които се срещат и в петте творби на Цамблак — ПСЕвт¹², ЖСтД, МЙоН, СЙКр, НСлК.

Наречието съдѣ 'тук, на това място' в цитираните произведения на Григорий Цамблак се среща без ерова гласна и правописът му е подчинен на фонетичния принцип, т. е. с отразена регресивна асимилация. Например: мнѣ же прочее еже о немъ слово з д е конецъ да прѣиметь, идеже и онъ житиѣ имѣ конецъ ПСЕвт 67₁,... мене въ иже з д е приведшѣ сила питаѣтъ обѣсно ЖСтД18₁₀, ѡ, игемѡне, мжжѣ, иже съ мнѡж з д е прѣидѣ МЙоН 4₁, „Хошѡу да ми даси з д е на влюдѣ главоу Іѡанна Кръститѣла!“ СЙКр 8₂, З д е же не единомѡ и стол, или тѣсѡщѣи, но всѣм купно срѣдѣ стрѣла печали ѡзави НСлК 24₃. Думата е регистрирана в голям брой старобългарски паметници — Зогр, Мар, рече же марта кѣ йсоу. гѣ. аще вѣ с ѣ д е вѣлѣ. не би вратѣ мои оумрѣлѣ. Ас Йо XI₂₁, СинПс, СинМол, Клоц, РилГЛ, СавКн, Супр, не имамѣ во с ѣ д е прѣбываѣща града. ЕнАп 34а₁₂. Това наречие продължава да се употребява в някои български говори с непроменено значение: С ѣ д е н'амѣ трѣне. Черничино, И*; С ѣ д е сѣнни! Криво поле, Х*. С ѣ д е — Павелско, Ас (Стойчев 1965: 276). Ей ц ѣ д е ги б'ах тѣрила, пѣк сѣг'а не мѡга да ги нѣйда. Синапово, Тг*; Болярово*, Горски извор*, Динево*, Жълти бряг*, Корен*, Мандра*, Ц ѣ д е за съ нѣйдим двѣчерѣ. Николово*, Абѣлково**, Х. Ц ѣ д' ѣ — Нова Надежда, Х (Христов 1956: 246); Йѣлѣ ц ѣ д' ѣ. Брод, Дг* и др.

таковѣ — такоф ('такъв'): оуставляѣтъ праздниѣ, не ктомоу т а к о - в оу трѣжѣстоу събирати сѣ запрѣтивѣ ПСЕвт 43₇, И мѣста об'ходѣ по вѣси своѣи области мнѡга же и различна, искаашѣ т а к о в оу дѣлоу прилично ЖСтД 31₃, Т а к о в а въ естѣ наша вѣра МЙоН 6₂, Лоушѣ вѣ клѣвшоу сѣ преступити, нежели истинствовавшоу т а к о в о и толико безаконѣ съдѣлати СЙКр 9₆, Блаженѣ ѡво ѡн, тако т а к о в ѣ любов изостави всѣм вам, таковѣ

нѣсть в' чловѣцѣх нынѣ оврести НСлК 6₁ (и в Зоґр, Мар, Ас, і слѣпыѣ творѣши прозвѣстѣ. і ина мноґа чюдеса т а к о в а творѣти Клоц 46₄, СинМол, СавКн, іако т а к о в а покоина прѣиде надъ мноґѣ ношть Супр 265₁₄, ЗоґрЛ) — Кресна, Сд*, Ярокуда, Рл*, Полска Скакавица, Ръждавица, Кд*, *Дѣка е имало т а к о в о животно, грѣт нѣкоґа не чукѣло*. Их (Младенов 1967: 175); Горни Богров, Еп*; Пролеша, Сф*; Чѣбаовци, С*, *Ѣдѣм' т ѡ к ѡ ф сѡ нѣшѣл и тѣка с' устанѣл*. Дервент, Дедеаґачко (Бояджѣев 1970: 240). Тѣкоѡ — Комарово, Пв*. Тѣкоф — Долна Корешчата, Костурско (Шклифов 1977: 315). За разпространѣниѣто на думата по бѣлґарската езѣкова терѣтория вж. и БДА: т. II, к. № 2; т. III, к. № 4; т. IV, к. № 2; БДА-БГЕМ, к. № 2; БДА-СзБГЦБ, к. № 3.

ТОЛИКЪ — ТѢЛИК ('толкова голям'): ... иже т о л и к ѡ ревнос<тъ> ѡт прѣоуѣнѡженѣа іавлен ПСЕвт 32₁, довлѣтъ мене же и тѣвѣ вѣ т о л и ц ѣ широтѣ земльнѣи житѣл'ствовати ЖСТД 27₄, Бѣ т о л и к о же соѡрѡвство произвѣдѡша казнащен МЙОн 15₂, а не оѡмолчати ѡ т о л и ц ѣ неправдѣ СЙКр 11₂, Како мы не плачем сѣ т о л и к а г о и такоґаґо добра НСлК 4₄ (и в Зоґр, Гла емоѡ ѡс. т о л и к о ли вреґма сѣ ваѣи есѣмъ и не позна ли мене филипе Мар Йо XIV₉, Ас, Клоц, СинМол, ни вѣ ѡзли т о л и к ѡ вѣры не оврѣтохъ СавКн Лк VII₉, Супр, ЗоґрЛ) — Борован, Бс**; Войници**, Лѣхчево*, Мх; Бързия, Лѣсковец, Пѣсочница, Бк*; Искрец, С*; Етрополе (Таґамлицка 1968: 190), Бт (Попѣванов 1930: 142); *Нѣшио бунѣре т ѡ л и к*. Вердикал*, Сф (Попѣванов 1940: 299, Божкова 1962: 269); Нови хан, Еп**. *Т ѡ л е к — на слѣн!* Радовене, Вр (Хитов 1979: 329); Рл (Молерови 1954: 532) и др.

ѢШТЕ — ѢШТЕ ('още'): и е щ е оврѣтаґѣе сѣ Стоѡдѣйскѣѣ обѣтѣли ѣнѡци ПСЕвт 17₁, іако ѣискоѡсзловѣнь и е щ е моґѣо чрѣва изволи прѣѣти плодъ ЖСТД 20₉, *Ѣше ли и е щ е хрѣстѣаниѣ еси, вѣґждѣ, іако ѣнѡґѣишаѣ тебе ѡґиґдаґѣтѣ злѣа МЙОн 21₃, Ѣше и Филипоѡ ѡ е щ е живоѡ соѡѡѡ СЙКр 5₆, ѡтрѣческѣи е щ е носѣща возрастъ НСлК 9₁ (и в Зоґр, Мар, Ас, БПал, Клоц, вѣсѣ покорѣлѣ еси подѣтѣ нозѣ еґо. овѣѡѡ і воѡы вѣсѣ. е щ е же и скотѣи польскѣѣ СинПс 8₉, СинМол, СавКн, Супр, ЕнАп, вѣлазиши во вѣ водѣ е щ е носѣ грѣхѣ ХилЛ ІВа₁₃) — *Ѣш т е нѡ-млоґу нѣѣат*. Габрово, Ксантѣйско (Младенов 1935: 127); Ерма река, М*; Орлица, Мґ*. *Ѣшти — Вѣсока, Солѡнско* (Мѣлетѣч 1936: 135); Крупник, Бл***. *Ѣшче — Брациґово, Пѣц* (Стойчев 1970: 169); Дѣмбѣни**, Жѣлеґоґе***, Пополе (Шклифов 1977: 234), *Ѣш ч е ѣсти бѡлен тѣтко ми*. Костурско***. *Ѣѣште — Дѣвѣсилица, Км**; *Ѣ ѣш т е ли си тѣка?* Буково*, Кремене*, *Ѣ ѣш т е мѣлко ми даѣ*. См***. *Ѣѣште — Калипетрово, Сс* (Младенов 1974: 408). *Ѣште — Църварица, Кд***; Якоруда, Рл**** и др.*

2. Думѣ, коѣто се срѣшат в чѣтири от проѡчѡваниѣе творби.

КАКОВЪ — КАКѢФ ('какѡв'): показѣ аѣѣѣ ѡт прѣваґо к а к о в ѡ на коѣци вѣзрѣста вѣдет ПСЕвт 6₁, не вѡ вѣмѣ хѣтеѣе по насѣ ц<а>рѣствовати,

каков и произволеніем вѣдѣть ЖСтД 42₂, мене же каковѣмъ оубо хоцѣши съмрѣти въразомъ желаемому ми... прѣдпосли МЙОН 14₃, ѿтихъ познанъ какова баше таже ѿ немъ слава — каково стыдѣніе, какова честь! СЙКр 17₁ (и в Зогра, съ аште ви вымъ прѣкъ. вѣдѣлъ ви оубо кто и какова жена прикасаатъ сѣ емъ. ꙗко грѣшница естъ Мар Лк VII₃₉, Ас, СинМол) — *Како ѿ чувѣк бѣши!* Кюлевча, Ш*; Бързия, Лесковец, Бк*. *Како ѿ котѣл ти трѣба?* Церцел, С*; Мрамор, Сф*. *Како ѿ е кравѣн — сѣмо ѡадѣ.* Трудовец, Бт***; Овчарци***, Шатрово*, Ст; Покровник, Бл*. *Како ѿ е тѡѡа човѣк.* Банско, Рл***, *Къко ѿ л'ан ѡмъш?* Косово, Снежина, Пв*; Кремене, См*; Ситово, Пд*. *Къко ѿ дѣн бѣши тугавъ?* Неново, Пв*. **Какоф** — Костурско (Шклифов 1977: 249). За географското разпространение на това местоимение вж. и БДА: т. II, к. № 2 и к. № 71; т. III, к. № 4; т. IV, к. № 2; БДА-БГЕМ, к. № 2; БДА-СзБГЦБ, к. № 3.

малъ — **МАЛ** ('малък'): Ѣма и двѣри тѣжкнжвъ, и чѣвнын глас по прѣвоному малчаше, окънценъ нѣккымъ малыи м прѣзрѣвъ ПСЕвт 13₃, малъ ѡт сего останкъ сѣбѣ оставлѣаше, ноужде ради потрѣбныѣ ЖСтД 16₁₀. Не малѡжъ бѣ сѣмъ сѣбе обложи хвалож МЙОН 4₃, и кромѣ клѣтвы частъ нѣкоую малѡу злата или сребра СЙКр 8₁₁ (и в Зогра, Мар, и искааше видѣти ѡса къто естъ и не можааше народомъ. ꙗко тѣломъ малъ бѣ Ас Лк XIX₃, ЗПал, СинПс, СинМол, каплѣ малѡа ѡтъ капла прѣати вѣздыжъ Клоц 146₁₂, РилГл, СавКн, сътвори паницъ зѣло малъ. на приниманіе дѣждьныхъ водъ Супр 549₁₃) — *Малѡлови.* Явашево, Тѣц; Кочово, Пс (Попиванов 1940: 397); Благоево, Дрянонец, Рз***; Радовене, Вр (Хитов 1979: 276); Царибродско**, Локорско**, Сф (Божкова 1962: 254); Каменица Пи**. *Болѡме малѡто прѣстѣ.* Самоков (Шапкарев и Близнев 1967: 240); Градево, Бл**, Цапарево, Сд**, Мулетарово, Пч**, Охрид**, Битолско**, Костурско (Шклифов 1977: 263), Кукуш*** и др.

Към втората група се отнасят и съответствията **грасти**, **градж** (ПСЕвт, ЖСтД, МЙОН, НСлК — и в Зогра, Мар, Ас, ОхргЛ, БПал, СинПс, СинМол, Клоц, СавКн, Супр, ЕнАп) — **грѣда** (и **грѣнда**, **грѣдам**, **грѣдѣ**, **грѣнда** и др.); **которын** (ПСЕвт, ЖСтД, МЙОН, НСлК — и в Зогра, Мар, Ас, СинМол, СавКн, Супр) — **котрѣ** (и **кутрѣ**, **катрѣ** и др.); **принити**, **принѣж** (ПСЕвт, ЖСтД, МЙОН, СЙКр — и в Зогра, Мар, Ас, ОхргЛ, ЗПал, БПал, СинПс, СинМол, Клоц, РилГл, СавКн, УндЛ, Супр, ЕнАп) — **приѣда** (и **прѣѣда**, **прѣѣдем**, **прѣѣда**, **прѣѣдем** и др.) и др.

3. Думи, които са регистрирани в три от Цамблаковите творби.

дѣвон — **ДВОН** ('два, две'): тако и съ **двои** ми **ѡго дѣт'ми**, вторын по младѣнчѣствѣ носѣціихъ вѣзрасть ЖСтД 10₁, Таже, понеже вечеръ настоѡще, **двои** ми **сѣзавѣше** веригами МЙОН 19₁, не до **двои** хъ или трѣхъ гвдѣ. иже

придоша НСЛК 6₂, (и в Зоґр, Мар, Ас, СинПс, д т в о і людє вь сїонѣ. вѣ
врѣмѣ хвѣнѣи мѣцѣи прїдѣ Клоц 136_{4,5}, СавКн, и оувѣдѣвъше поимѣше єдино҃го
сѣвазаша. верїгѣми д в о и м и Супр 146₃, ЕнАп) — *Д в о и с вѣкрове.*
Д в о и волòве. Их (Младенов 1967: 56); Железница, Сф**; Вискяр, Бз**;
Чибаовци, С**. *С д в о ѝ кулѣ дарвѣ не мѡй а му уврѣ главѣта.*
Ленково, Н**; Соколаре, Бс**; *Отїдѡа з д в о ѝ колѣ за дрѣва.*
Радовене, Вр (Хитов 1979: 239); Горна Диканя, Рм**; Ярлово, Ск**. *Смо*
докрѣли д в о а кòла сѣно. Ново село, Вд (Младенов, 1969: 222) и др.

ДѢТИ — ДѢТИ ('деца'): вѣ немже на кождо лѣто сѣвїраше сѣ всего града
мно҃жство женами купно и дѣтми ПСЕвт 43₄, *Се азѣ и дѣтїи, еже ми*
дасть в<о>гъ, ємоужє слава ЖСтД 61₁, Сего вш ради купно вѣси женами же и
дѣтми сѣнидѡша сѣ МЙон 6₄, (и в Зоґр, і дѣтїи моѡм сѣ мѣно҃ж на
можи сѣтѣ Мар Лк XI₁, Ас, и гадѣшихѣ вѣ. мжжѣ ѿ тысѣщѣ. развѣ женѣ и
дѣтїи СавКн Мт XIV₂₁, Супр) — Учїлиштїи д є т и. Пурѣснаха
д є т ѝ т е. Еникѡй, Скечанско (Младенов 1935: 125); Крѣстополе,
Ксантїйско (Стойчев 1965: 151); Горски извор, Х*. *Му е лєн да рѣботе*
д є ц и т е. Герман, Долнопреспанско (Шклифов 1979: 147) и др.

КОЛИКЪ — КÒЛИК ('колко голям'): рѣци ми, к о л и к ѣ м чѣстєи,
к о л и к ѣ м вѣздаанїишѣ? ПСЕвт 30₁, *Помысли к о л и к ѣ крѣви излїти сѣ*
прѣдлежєт... к о л и к а троупїа шт овою страно҃у птицаи и звѣремѣ на снѣдѣ
прѣдложєт сѣ ЖСтД 35₃, сѣмòтри к о л и к ѣ страхѣ имѣше СЙКр 14₆ (и в
Зоґр, Мар, Ас, СинПс, вїдѣ ли испїтанїє о҃учїтелево. вѣ к о л и ц ѣ кротостї
велїтѣ да прѣвѣваемѣ Клоц 4а₁₁, РилГЛ, СавКн, іако сѣ чловѣкѣи коржїте сѣ.
и сѣ к о л и ц ѣ м ѣ о҃удрѣжанинїи Супр 497₁) — К ò л и к гòлєм си
стѣнал. Хайредин, Ор***; Стубел, Мх*; *Вїш к ò л и к мѣш станѣ*
стѣмо! Бързия, Лесковец, Бк*; Баница*, Ботуня***, *К ò л и к е на тѡа*
вїр. Крета***, Лиляче**, Вр; Лопушня, Гд***; Бучин проход***, *Кòлик*
колєц си понєл! Искрєц*, Реброво*, Церецел*, С; Етрополе (Тагамлицка
1968: 180), Трудовец**, *К ò л и к о си магарє!* Бт (Попиванов 1930: 119);
К ò л и к си пораснѣл от лѣни! Бистрица***, Вердикал*, Войнеговци**,
Доброславци (Гълѣбов 1965: 86), Курило***, *Сєгѣ к ò л и к а е Анка?*
Лозен***, Локорско**, Сф (Божкова 1962: 252); Нови хан, Еп***; Долна
Баня*, *Глєдай к ò л и к и ми са чорѣпєте.* Их (Младенов 1967: 90);
Ветрен, Пз*. *Йѣ вїш тѣ женѣ к ò л е к а е!* Радовене, Вр (Хитов 1979:
268). *К ò л е к* — Корница, Гц*** и др.

ПРИНОСИТИ, ПРИНОШѢ, ПРИНОСИШИ — ПРИНÒСИМ, ПРИНÒСИШ ('принасям,
прїносям'): Таже и злато п р и н ѡ с ѣ м ѡ ш є много, кѣ потрѣбѣе покоа мѡлѣхѣ
прїати ПСЕвт 65₁, и горєцїишѣ о҃срѣдїєм пишо҃у п р и н о с є щ є доволно҃у и
таже на потрѣбо҃у обѣлно҃у ЖСтД 57₁₀, *в<о>жїж чѣстѣ вєзо҃умнѣ п р и н о с ѣ*
тѣвари МЙон 8₁, (и в Зоґр, і начѣсѣ п р и н о с и т и на одрѣхѣ волѣшѣи Мар,
Мр VI₅₅, Ас, СинМол, СинСл, Клоц, СавКн, Супр, жже п р и н о с и т ѣ о
сѣвѣ и ш людѣскѣхѣ невѣждѣствїхѣ ЕнАп 29а₁₆) — П р и н ò с и м зѣ

ручѣн'е. Ракита, Сц*; Мошино, Пр**; Долни Пасарел**, Самоков (Шапкарев и Близнев 1967: 266); *Човѣко ми изнѡди вино с тенекии, а ѡа п р и н ѡ с и м мезѣта*. Кд (Умленски 1965: 252) и др.

пѣти, поѣж, поѣши — пуйѣ, пуѣш ('пея'): подовно и Д<а>в<ы>дѣ ѡт п о ж ѡ и х, ѡко вѣ тѣмах повѣднѣ, прославѣт сѧ ПСЕвт 19₂, полоуд<ъ>ны же вѣше час, егда и братѣа шестѣи п о а х оу ЖСтД 56₆, Тогда свѣтлаа, нынѣ надгровное п о е м ѣ НСлК 18₃ (и в Зогр, п о и т е бѡу нашемоу п о и т е. п о и т е црю нашемоу п о и т е СинПс 46₇, СинМол, СинСл, Клоц, РилГЛ, Супр, и п о ж т ѣ ѡ по три крѣты ЕнАп 306₁₇) — *Ивѧн п у ѣ ѡбаѡ*. Добрево, Тб*; Дѣбовник, Кѣпиново, Гт*. *Нѡгу ѡбаво п о ѣ нѡшта момѧ*. Кд (Умленски 1965: 248), Самоков (Шапкарев и Близнев 1967: 260). П ѡ ѡ — Дорково, Корово, Костаново, Вг (Стойчев 1970: 198). П ѡ е м — Говедарци, Ск (Стойков и др. 1956: 320) и др.

Тук се причисляват още и паралелите вѣнжтрѣ (ПСЕвт, ЖСтД, МЙоН — и в Зогр, Мар, Ас, СинМол, Клоц, Супр) — внѣтре (и фиѣтре, унѣтре, нѣтре, внѣтре, фиѣтре, нѣтре, унѣтре, нѣтре, внѣтре, фиѣтре, унѣтре, хнѣтре, нѣтре и мн. др.), глѣбокѣ (ПСЕвт, ЖСтД, НСлК — и в Зогр, Мар, Ас, СинПс, Супр) — глѣбѡк (и глѣмбѡк, глѣбѡк, глѡбок, глѣмбок и др.), искати, иштѣ (ПСЕвт, ЖСтД, СЙКр — и в Зогр, Мар, Ас, БПал, СинПс, СинМол, Клоц, СавКн, УндЛ, Супр, ХилЛ, ЗогрЛ, ЕнАп) — ѡшта (и ѡштѣ, ѡштем, ѡштам, ѡшшам и др.), наносити, наносж (ПСЕвт, МЙоН, СЙКр — и в Супр) — наносим, напрасѣно (ПСЕвт, ЖСтД, НСлК — и в Супр) — напрасно (и напрасно)¹³, нѣкѡторѣи (ПСЕвт, ЖСтД, НСлК — и в Супр) — нѣкутри (и нѣкутрии), прѣкити, прѣидж (ПСЕвт, ЖСтД, НСлК — и в Зогр, Мар, Ас, СинПс, СинМол, Клоц, СавКн, Супр) — прѣида (и прѣида, прѣидем), сѣказовати, сѣказѡѣж (ЖСтД, МЙоН, СЙКр — и в Супр) — сѣзѡѣм (и сѣзѡѡва, сѣзѡѡв) и др.

4. Думи, които се срещат в две от произведенията на Цамблѡк.

власѣ — влас ('косѣм'): не прострѣт' роуцѣ кѣ в л а с ѡ м главниѣ, не испѡсти гласѣ неключиѣ ЖСтД 20₂, Ёго же единомѣ в л а с оу главномоу мнѡ не бѡти достоинѣ вселѣнѣи вси! СЙКр 9₅ (и в Зогр, ни главож своѣж кѣлѣни сѧ. ѣко не можеши в л а с а единого вѣла ли чѣѣна сѣтворити Мар Мт V₃₆, Ас, БПал, СинПс, СинМол, СавКн, и в л а с ѣ главы си ѡѣре Супр 394₃₀) — *Тѡи нѣама нѣту идин в л а с п у главѧта си*. Деветак, Сан Стефано, Кн*; Кладенец, Пв*; Алфатар, Сс*; *Ивѧн е с побелѣли в л а с и*. Гостиня, Лч*; *Пубилѣѡѡ ми в л а с и т и*. Аспарухово, Пл*; Камено поле, Бс*; Вѣрбица, Осен, Вр*; *Бѣли в л а с и*. Сф (Божкова 1962: 244), Их (Младенов 1967: 46); Николчевци, Кд*; *Ивѧнка буйдѣса бѣлите*

в л а с и. Фотиново, Пш*; Величково, Дъбравите Пз*; Смолян (Субашиев 1965: 262); Медово, Ч* и др.

ДЫХАТИ, дыхаж, дыханеши — **ДѢХАМ**, дѣхаш ('дишам'): тогда шкдаанын зарѣк себе под того ногама попираема и ниже дыхати можѣца ПСЕвт 54₆, и еже д ы х а т и свободно неимоуцимъ ЖСтД 40₂ (и в Зогр, Мар, Ас, сынѣ же оучимыи материж. именемъ мелитѣ. еште д ы х а а ш е. повелѣста же мжчители привести возы Супр 80₁₁) — *Сѣлом д ъ х а м от ѹмора*. Смолян; Давидково, Петково, Ар; Манастир, Ас (Стойчев 1965: 152); Стойките, Д*; Дяково, Ст**; Долна Малина, Еп**; Чуйпетлово, Пр**; Лозен, Сф**; Габровница, Мх**. *Жѣф е — ѡште д ъ а*. Радовене, Вр (Хитов 1979: 240); Върбница, Гд**; Самоков (Шапкарев и Близнев 1967: 211); Бобошево, Ст (Кепов 1936: 257). **ДѢАМ** — Их (Младенов 1967: 57) и др.

ОЖИДАТИ, ожидаж, ожидаеши — **ОЖИДАМ**, ождаш (чакам, очаквам с нетѣрпение!): и свѣтланикѣ прѣдставляъ сладкаго жениха о ж и д а е т ѣ ниже въ ползноци страшній прихѡд ЖСтД 49₉, яще ли еше хрѣстѣанинъ еси, вѣждѣ, іако мнѡжанишаа тебе ш ж и д а ж т ѣ злѡа МЙоН 21₃ (о ж и д а а ш е свѣдѣтель Супр 432₁₀₋₁₁, и кажжштоу іако сетѣнага о ж и д а ж т ѣ дръзжжѣвшиихъ еже дръзжша сътворити Супр 445₇₋₈) — *О ж ѡ д а м за мама да ми помѡгне*. Рл (Молерови 1954: 492); *Онѡ едѡѡ о ж ѡ д а да се зѣмат з Гѡше*. Слокощица*, Кд (Умленски 1965: 243); Сф (Божкова 1962: 257); Галово, Ор*; *О ж ѡ д а м вѣки за пѣнцийѡ*. Сухиндол, Пк**. *Т'ѡ фсѣ гу у ж ѡ д а да си дѡди*. Кумани, Др*; Горица, Посабина, П*; Мартен, Сваленик, Р*; Стефан Караджа, Тк*; Странско, Сз*; Гергевец, Сл*; Долно Левски, Пн*. **Ужидѣм** — Костен, Кн*; *И ѡс тѣз дѣнуве у ж ѡ д у ѡ вуйник*. Дъбовик, Красен, Гт*; Дългопол, Пв*; Алваново, Голямо Соколово, Макариополско, Тщ*; Благоево, Топчий, Рз*, Николово, Р*; Обретеник, Полско Косово, Б*; Асеново, *Зѣмѣтъ диѡатѣ у ж ѡ д ѣ т снѣгѣ*. Горско ново село, Писарево, Го*; Драгижево, Климентово, Полски Сеновец, *У ж ѡ д ѣ м дѣ вид'ѣ нѣшту хѡбаву кѣт стѡр чувѣк*. Раданово, Сашево, Церова кория, ВТ*; *Мѡйка ти тѣ у ж ѡ д ѣ фчѣра ѡ'ѡл дѣн*. Е (Петков 1974: 149); Велчевци, Гостилица, Караиваница, Др*; Агатово*, Градница*, Кръвеник (Ковачев 1970: 45), Шумата*, Св и др.

ОНАМО — **ОНѡМО** ('там, натам'): ѡт еже извивати сѡ и вѣсскацати и главѣ сѣмо и о н а м о швращати сѡ СЙКр 6₄, и постыиѣства лѣтааше крылы сѣмо, і ш н а м о, доуѡом наставляемѣ до павленѣа еѡ НСлК 29₂ (ниже сѣде съвѣраатѣ и отѣхѡдитѣ нагѣ. о н а м о ижде паче чловѣколюбѣе налѣ тѣрѣжде мнѡжаниши милѡсть Супр 372₂₇₋₂₈) — Стакевци, Бг**; Мрамор, Сф*; Кд (Умленски 1965: 243); *Че ѡдем о н ѡ м о да се видѣме с човѣко*. Сапарева баня, Ст*; Покровник, Бл*; *Ф онѣѡа кѡшти е, о н ѡ м о*. Горна Сушица, Сд**. **Онѡму** — Битоля***. **Онѡм** — Долни Лом, Бг*; Добри дол*, Зидарци**, *Иди о н ѡ м*. Ноевци***, Пр; Бели Искър*,

Доспей**, Самоков (Шапкарев и Близнев 1967: 253), Ск; Бистрица**, Долно село***, *Он а м, зат ка̀шти, е сл бата*. Жабокрьт*, Катрище***, Коняво**, Трекляно*, *Йа го он а м!* Кд (Умленски 1965: 243); *Он а м ли е?* Кресна***, Струмяни*, Сд; *Нашта кошара е он а м*. Долна Рибница, Пч*. *Онаму* — Долнопреспанско (Шклифов 1979: 150). *Дрѐите са он а м*. Търговище, Бг* и др.

опашъ — опаш ('опашка'): и до конца низложенъ зѣмїи о п а ш ѣ ю и еше крѣтати мнѣше се ЖСтД 12₄, о того ѡ п а ш ѣ крѣпко привазати МЙоН 25₁ (и звѣзды некесѣньнѣ подѣ о п а ш ѣ ѣж змииноѣ. на землѣ влацимѣ Супр 134₂₆) — Чеканец, Сц**; Дяково, Ст**; Скопско**. *Опаш* — Дългоделци, Якимово, Л*; Стакевци, Чупрене, Бг*; Радовене, Вр (Хитов 1979: 289); *Ка си подвѣиеш он а ш, си е най-арно*. Ракита, Сц*; Царибродско**. *Опаш* — Крапец, Красава, Пр**; Мало Бучино, Суходол, Сф**; Щип*** и др.

В четвъртата група се включват и други съответствия, между които и изВОДИТИ, изВОДЖ (ПСЕвт, ЖСтД — и в Зогр, Мар, Ас, БПал, СинПс, СавКн, Супр) — изВѢД'а (и изВѢдим), остагати, остаѣж (ПСЕвт, ЖСтД — и в Супр) — остайам (и остаем), отѣв'кгати, отѣв'кгаѣж (ПСЕвт, ЖСтД — и в Супр) — одбѣгам (и одбегам), сѣконьчати, сѣконьчаѣж (СЙКр, НСлК — и в Зогр, Мар, Ас, СинПс, СинМол, Клоц, СавКн, Супр) — скѡнча (и скѡнчѣ, скѡнчам), сѣматриати, сѣматриаѣж (ПСЕвт, ЖСтД — и в СинМол, Супр) — сматр'ѣм (и сматрам, сматрем), сѣдина (ПСЕвт, ЖСтД — и в Супр) — седина, идѣ (МЙоН, СЙКр — и в Клоц, Супр) — йат, жза (ПСЕвт, ЖСтД — и в Зогр, Мар, Ас, БПал, СинПс, СинМол, СавКн, Супр) — вѣза (и вѣзѣ, вѡза, вѡза, вѡза, вѣза и др.).

5. Думи, които се срещат само в една от проучваните творби.

красънъ — красен ('хубав, красив'): Сам' же сѣни томоу поставленѣ, тоу прѣкывааше, мѣста к р а с н о м ѣ оудивлае се ЖСтД 31₁₂ (и в Зогр, Мар, СинПс, сѣкоупи и орѣганъ сѣврѣшенъ. прѣгждѣниѣж к р а с ѣ н ѣ. сѣврѣшенѣ сѣоумоу дѣоу СинМол 94а₁₉, РилГл, сѣ к р а с ѣ н о ѣж женоѣж сѣпраже са Супр 169₆) — *К р а с н и момѣ*. Радовене, Вр (Хитов 1979: 270); Челопечене***, Сф (Попиванов 1940: 285, Божкова 1962: 252); Долно Спанчево, Пч**; *К р а с н а чу̀па*. Костурско (Шклифов 1977: 256) и др.

метати, метаж, метаѣши — метам, меташ ('хвърлям'): И сѣ иже въ рѣкѣ оврѣтшии са м е т а ѣ х ѣ на с(ва)т(а)го МЙоН 26₂ (и в Зогр, Мар, Ас, и о рѣж моѣж м е т а ш ѣа жрѣвѣѣа СинПс 21₁₉, СинМол, Клоц, толма же безкожънии ти м е т а ш ѣа камениѣ на правѣдника Супр 216₂₇) — Върбница, Гд**; Бусманци, Негован, Обединение, Сф**; Горна Диканя, Рм**; *А да*

м е т а м е кàмeн'е. Самоков (Шапкарев и Близнев 1967: 242); Горановци, Кд**. *М е т а сѣту у гѹмнyту*. Банат (Стойков 1968: 140) и др.

ОБЛАЧАТИ СЯ, облачаѣ сѣ, облачаюши сѣ — облачам се, облачаши се ('обличам се'): К' перфюрж и висон нѣкогда о б л а ч а х о м с ѣ, нынѣ же ници ивляем сѣ НСлК 24₆ (и в Зоґр, Мар, и въ рѣж не о б л а ч а ш е с ѣ и въ храмѣ не живѣаше. нѣ въ гробѣхѹ Ас Лк VIII₂₇, СинПс, и о б л а ч а ш е с ѣ въ порфѹрж. и въ оѹсонѣ. весела сѣ на всакѣ днѣ свѣтѣло СавКн Лк XVI₁₉) — Покровник, Бл*; Долна Баня, Их*; *Дàла му дрѣй да с е о б л à ч а*. Трудовец, Бт***; Церецел, С*; *О б л à ч а ѣ с е и бѣгай вѣнка да стѣгнеши баштà си*. Девене, Вр*; Винище, Мх***; Дългоделци, Л*; Бреница, Търнава, Бс*; Смядово, Ш***. **Облачам сѣ** — Черногорово, Пз***; Тодоричене, Лк*. **Облачѣм сѣ** — Добролево, Бс***. *О б л à ч а м с ѣ и излѣзам*. Долна Митрополия, Пл**. *А да с а у б л à ч а м и и да утѣвами на урòту*. Бейдаут, Бабадаґско*; Дѣбовник, Кѣпиново, Гт*. *У б л à ч ѣ м с ѣ тòплу*. Раднево, Сз*, Гюльовца, Пм* и др.

ОНЪДЕ — онде ('там'): тоґда не зде или ш н д е, нѣ всж въселенжю іако дроуґо н<е>ко ПСЕвт 54₇ (онѣде ко книжштааґо и пиґанааґо и господѣско трошаштааґо и погоѹбѣжштааґо мжчитѣ. сѣде же и не на оѹспѣхѹ сжштаа Супр 370₂₂) — Бз**, Царибродско**. **Онде** — Охрид**, Битоля***, *О н д е пòстой и ò н д е почекай*. Прилеп**; Гоце Делчев***; Извор, Т***; Иґнатица, Вр***. *Чѣ сѣдѣиш о н д è докѣр сѣ вѣрнѣм*. Ново село, Вд (Младенов 1969: 260); Репляна, *О н д è ѣма вòда*. Салаш, Стакевци, Бг*; *Ей онде побите кàмикѣт, тàмо че ни бѹде меґтата*. Трѣн**, Дяково, Ст**. Анѣде — Павелско, Хвойна, Ас (Стойчев 1965: 123-124) и др.

ПЛАСАТИ, плашж, плашеши — плѣша, плѣшеш ('играя, танцувам!'): Зде же Филиппѣ оѹмерѣ сѣмѣ оставилѣ баше тѣ самоѹю п л а с а в ш оѹ ю, тѣ самѣю скакавшоѹю СИКр 4₄ (и в Зоґр, дѣни же кѣвѣшоѹ рѣзѣства иродова. п л а с а дѣшти иродѣкѣдина по сѣрдѣѣ и оѹгоди иродови Мар XIV₆, Ас) — *Излѣсте дѣ п л è ш е т е прет бѹлкѣтѣ*. Пенека, Серґен, Ятрос, Визенско***; *П л è ш ѣ т — хòху иґраѣѣт*. Булґаркѹй, Кешанско (Младенов 1935: 150), МТ (Аянов 1939: 188); *Дѣ тѣ нѣкàрѣт дѣ п л è ш е ш п у òгѣн'а!* Бѣлґари, Мч** и др.

ПОНТИ, пондґ, пондѣши — пòйда, пòйдеш ('трѣгна'): И не прѣвѣерече — на бранѣ п о и т и под<о>баеѣтѣ, дондеже... дѣс<то>иное вѣзданѣ поклонѣнѣ ЖСтД 26₂ (и в Зоґр, Мар, Ас, СинПс, иже п о і д ж т ѣ прѣдѣ намѣ Клоц 66₂₃, РилГЛ, и п о і д и въ слѣдѣ мене СавКн Мт XIX₂₁, Супр) — Булґаркѹй, Кешанско**; Баня, Пн**; Войняґово, Кр**; Дългоделци*, Замфир**, Якимово*, Л; Типченица, Вр*; Лопян**, Скрѣвена*, Бт; Бз (Мартинов 1958: 783); *П ò ѣ д о х и повѣдох дѣтèто*. Божурище*, Суходол**, Сф; Стефаново, Рм**; Долна Баня*, Чернѹово* Их (Младенов 1967: 139); Трекляно, Кд*; *Нека п ò ѣ д е момѣчето, к'е ти нòси вòда и к'е си искàрува лѣбо*. Елешница, Пч***; Галичник, Дебѣрско**. **Пòйдем** —

Ружинци, Бг**; Брезе**, Тётка Мара п о ѝ д е кѡдѣ дѡма. Церецел*, С; Дълга Лука, Т*; Градоман**, Доброславци (Гълъбов 1965: 98), *Sapân che p ò ѝ д е м е*. Сф (Божкова 1962: 247); Говедарци, Мала Църква, Ск**; Злогош*, Николчевци*, Кд (Умленски 1965: 248) и др.

послоушѣливъ — послушлиф ('послушен'): нж тѣи и самыи вѣвыи п о с л оу ш л и в ѣ до смр<ъ>ти ПСЕвт 9₃ (чловѣкъ настъ ради изволилѣ вѣйти. и вѣстѣ п о с л оу ш л и в ѣ до смърти Супр 480₇, СинМол) — *Многу п о с л у ш л ѝ в о е чѹнето*. Кондорби, Костурско (Шклифов 1977: 292). *Бѡдѣ ми п у с л у ш л и ф, ши ти кѹп'ъ питлѣ!* Козлодуйци, Тб*. *Кѡмен'е и дѣрв'а да те бѣйат по глаа, сѣнко, кога нѣ си п о с л ѹ ш л и в о*. Прилеп**; Охрид** и др.

Към петата група се отнасят още **волѣзнь** (ЖСтД — и в Зогр, Мар, Ас, ЗПал, Син Пс, СинМол, Клоц, СавКн, Супр, ЗогрЛ) — **болѣзън** (и болѣзен, обикн. в *мн.* болѣзни, бул'азни), **вогазнь** (ПСЕвт — и в СинПс, Супр, ЕнАп) — **бойазън** (и буйазън, буйас, буѣзън, буѣз'ън, буйѣзен и др.), **врѣма** (МЙоН — и в Зогр, Мар, Ас, СинПс, СинМол, РилГл, СавКн, Супр) — **брѣме** (и брѣме, брѣми), **зръцало** (НСлК — и в Супр) — **зърцало**, **извѣнѣтръ** (ЖСтД — и в Супр) — **извнѣтре** (и изнѣтре, изунѣтре, изнѣтре), **погадати**, **погадаж** (ПСЕвт — и в Зогр, Мар) — **пойадам** (и пойдадам), **проваждати**, **проваждаж** (ЖСтД — и в Супр) — **пруваждам** (и пруваждам, пруваждъм и др.), **скакати**, **скачж** (СЙКр — и в Супр) — **скакам** (и скакъм), **скврѣна** (МЙоН — и в СинМол, Супр) — **скърна** (и скърна), **чръкъ** (ЖСтД — и в Зогр, Мар, Ас, СинПс, СавКн, Супр) — **чръф** (и черф, чорф, цръф, цръф', църф и др.), **жгль** (ПСЕвт — и в СинПс, Супр) — **вѣгъл** (и вѣгел, вѣгил, вѣгал, вѡгал', вѡгъл', вѡгал, вѡгъл', вѡгал, вѡгъл' и *мн.* др.) и др.

* * *

Известно е, че произведенията на Григорий Цамблак са непосредствено свързани с действителността на онези страни, където той живее и работи — България, Сърбия, Румъния и Русия. Но съпоставителният анализ на лексика от петте творби показва нейната българска същност, т. е., че Цамблаковата лексика е пряк наследник на старобългарската. Затова и представените речникови единици, общи за негови произведения и за днешните диалекти, са част от огромното лексикално богатство в съвременния български език, наследено от среднобългарския (и старобългарския) период от развоя на езика ни.

БИБЛИОГРАФСКИ БЕЛЕЖКИ

Аянов 1939 = А я н о в, Г. Особени думи и изрази в малкотърновския говор. — В: РР, 1939, кн. 4, 186-189.

Божкова 1962 = Б о ж к о в а, Зл. Принос към речника в софийския говор. — В: БДПМ, 1962, кн. 1, 241-273.

Бояджиев 1970 = Б о я д ж и е в, Т. Из лексиката на с. Дервент, Дедеагачко. — В: БДПМ, 1970, кн. 5, 223-243.

Гълъбов 1965 = Г ъ л ъ б о в, Л. Говорът на с. Доброславци, Софийско. — В: БДПМ, 1965, кн. 2, 68-113.

Кепов 1936 = К е п о в, Ив. Народописни, животописни и езикови материали от с. Бобошево, Дупнишко. — В: СБНУ, кн. XLII, 1936, 251-285.

Ковачев 1970 = К о в а ч е в, Н. Речник на говора на с. Кръвеник, Севлиево. — В: БДПМ, 1970, кн. 5, 8-52.

Мартинов 1958 = М а р т и н о в, Ал. Брезнишки речник. — В: СБНУ, кн. XLIX, 1958, 773-789.

Милетич 1936 = М и л е т и ч, Л. Към речника на селата Сухо и Висока (Солунско). — В: МПР, 1936, кн. 3-4, 133-140.

Младенов 1967 = М л а д е н о в, М. Лексиката на ихтиманския говор. — В: БДПМ, 1967, кн. 3, 34-196.

Младенов 1969 = М л а д е н о в, М. Говорът на Ново село, Видинско. — В: ТБД, 1969, кн. 6, 207-300.

Младенов 1974 = М л а д е н о в, М. Характеристика на говорите. — В: Добруджа. Етнографски, фолклорни и езикови проучвания, С., 1974, 405-408, 412-415, 422-424.

Младенов 1935 = М л а д е н о в, Ст. Принос към изучаване на българските говори в Източна и Западна Тракия. — В: Тракийски сборник, кн. 6, 1935, 115-173.

Молерови 1954 = М о л е р о в и, Д. и К. Народописни материали от Разложко. — В: СБНУ, кн. XLVIII, 1954, 420-548.

Петков 1974 = П е т к о в, П. Еленски речник. — В: БДПМ, 1974, кн. 7, 8-175.

Попиванов 1930 = П о п и в а н о в, Г. Орханийският говор. — В: СБНУ, кн. XXXVIII, 1930, 101-147.

Попиванов 1940 = П о п и в а н о в, Г. Софийският говор. — СББАН, кн. XXXIV, 1940, 275-302.

Попиванов 1940 = П о п и в а н о в, Г. Особенности на шуменския говор. — В: СББАН, кн. XXXIV, 1940, 371-433.

Стойков 1968 = **Стойков**, Ст. Лексиката на банатския говор. — В: ТБД, 1968, кн. 4, 35-280.

Стойков и др. 1956 = **Стойков**, Ст. и др. Говорът на с. Говедарци, Самоковско. — В: ИИБЕЗ, кн. 4, 1956, 295-331.

Стойчев 1965 = **Стойчев**, Т. Родопски речник. — В: БДПМ, 1965, кн. 2, 121-307.

Стойчев 1970 = **Стойчев**, Т. Родопски речник. — В: БДПМ, 1970, кн. 5, 153-220.

Субашиев 1965 = **Субашиев**, Е. Речник на диалектните думи от Смолян. — В: Родопски сборник, т. 1, 1965, 261-268.

Тагамлица 1968 = **Тагамлица**, Г. Бележки върху говора на гр. Етрополе. — В: Трудове на ВПИ „Братя Кирил и Методий“, С., 1968, т. 5, ч. 2, 174-192.

Умленски 1965 = **Умленски**, Ив. Кюстендилският говор. — В: ТБД, 1965, кн. 1, 211-273.

Хитов 1979 = **Хитов**, Хр. Речник на говора на с. Радовене, Врачанско. — В: БДПМ, 1979, кн. 9, 223-242.

Христов 1956 = **Христов**, Г. Говорът на с. Нова Надежда, Хасковско. — В: ИИБЕЗ, кн. 4, 1956, 214-249.

Шапкарев и Близов 1967 = **Шапкарев**, Ив., Л. Близов. Речник на самоковския градски говор. — В: БДПМ, 1967, кн. 3, 198-291.

Шклифов 1977 = **Шклифов**, Бл. Речник на костурския говор. — В: БДПМ, 1977, кн. 8, 201-327.

Шклифов 1979 = **Шклифов**, Бл. Долнопреспанският говор. — В: ТБД, 1979, кн. 11, 142-153.

СЪКРАЩЕНИЯ

а) на цитираните книжовни паметници

Ас =	Асеманиево евангелие	ОхрГЛ =	Охридски глаголически листи
БПал =	Боянски палимпсест	ПСЕвт =	Похвално слово за Евтимий
ЕнАп =	Енински апостол	РилГЛ =	Рилски глаголически листи
ЖСтД =	Житие на Стефан Дечански	СавКн =	Савина книга
Зогр =	Зографско евангелие	СинМол =	Синайски молитвеник
ЗогрЛ =	Зографски листи	СинПс =	Синайски псалтир
ЗПал =	Зографски палимпсест	СинСл =	Синайски служебник
Клоц =	Клоцов сборник	СЙКр =	Слово за отсичане главата на Йоан Кръстител
Мар =	Мариинско евангелие	Супр =	Супрасълски сборник

МЙоН = Мъчение на Йоан Нови	УндЛ =	Ундолски листи
НСлК = Надгробно слово за Киприян	ХилЛ =	Хилендарски листи

б) на цитираните околии

Ар = Ардинска	Кн = Карнобатска	Пщ = Пещерска
Ас = Асеновградска	Кр = Карловска	Р = Русенска
Бг = Белоградчишка	Л = Ломска	Рз = Разградска
Бз = Брезнишка	Лк = Луковитска	Рл = Разложка
Бк = Берковска	Лч = Ловешка	Рм = Радомирска
Бл = Благоевградска	М = Маданска	С = Свогенска
Бс = Белослатинска	Мг = Момчилградска	Св = Севлиеvsка
Бт = Ботевградска	МТ = Малкотърновска	Сд = Санданска
Вг = Велинградска	МХ = Михайловградска	Сз = Старозагорска
Вд = Видинска	Мч = Мичуринска	Ск = Самоковска
Вр = Врачанска	Н = Никополска	Сл = Сливенска
ВТ = Великотърновска	Нз = Новозагорска	См = Смолянска
Гд = Годечка	Ор = Оряховска	Со = Силистренска
Го = Горнооряховска	П = Поповска	Ст = Станкедимитровска
Гт = Генералтошевска	Пв = Провадийска	Сф = Софийска
Гц = Гоцеделчевска	Пд = Пловдивска	Сц = Сливнишка
Д = Девинска	Пи = Пирдопска	Сщ = Свищовска
Дг = Димитровградска	Пз = Пазарджишка	Т = Трънска
Др = Дряновска	Пк = Павликенска	Тб = Толбухинска
Е = Еленска	Пл = Плевенска	Тг = Тополовградска
Еп = Елинпелинска	Пм = Поморийска	Тк = Тутраканска
И = Ивайловградска	Пн = Панагюрска	Тщ = Търговищка
Их = Ихтиманска	Пр = Пернишка	Х = Хасковска
Кд = Кюстендилска	Пс = Преславска	Ч = Чирпанска
Км = Крумовградска	Пч = Петричка	Ш = Шуменска

в) на цитираните диалектни атласи

БДА = Български диалектен атлас

БДА-БГЕМ = И в а н о в, Й. Н. Български диалектен атлас. Български говори в Егейска Македония, С., т. 1, 1972.

БДА-СзБГЦБ = Б о ж к о в, Р. Български диалектен атлас. Северозападни български говори в Царибродско и Босилиградско, С., 1986.

г) други съкращения

БДПМ = Българска диалектология. Проучвания и материали

ИИБЕз = Известия на Института за български език

МПр = Македонски преглед

РР = Родна реч

СББАН = Сборник на Българската академия на науките
СБНУ = Сборник за народни умотворения
ТБД = Трудове по българска диалектология

БЕЛЕЖКИ

¹ Вж. Григорий Цамблак — живот и творчество. — В: *Търновска книжовна школа*, т. 3, С., 1984, с. 243—250.

² Тук би следвало да се отбележи, че лексиката на Похвално слово за Евтимий е съпоставена със състоянието на новобългарския книжовен език. Това е направено от Р. Русинов в доклада му „Среднобългарско (и старобългарско) градиво в речника на новобългарския книжовен език“, изнесен също на Третия международен симпозиум „Търновска книжовна школа“ — вж. пак там, с. 281—289.

³ Вж. текста на творбата и речника-индекс към него у П. Русев, И. В. Гълъбов, И. Давидов, Г. Данчев. Похвално слово за Евтимий от Григорий Цамблак, С., 1971, с. 112—439.

⁴ Вж. текста на творбата и речник-индекса към него у А. Давидов, Г. Данчев, Н. Дончева-Панайотова, П. Ковачева, Т. Генчева. Житие на Стефан Дечански от Григорий Цамблак, С., с. 64—324.

⁵ Вж. текста на творбата и речника-индекс към него у П. Русев, А. Давидов. Григорий Цамблак в Румъния и в старата румънска литература, С., 1966, с. 90—193.

⁶ Вж. текста и на двете слова у П. Русев. Естетика и майсторство на писателите от Евтимиевата книжовна школа, С., 1983, с. 230—237 и с. 246—253.

⁷ След цитиране на селището или региона в скоби се сочи името на автора на диалектния речник, годината на неговата публикация и страницата от изданието.

⁸ Посочените звездички се поставят към името на селището или околията, за да се разграничат източниците на диалектен материал.

⁹ Сведенията за наличието на думата в старобългарските книжовни паметници се черпят от изданията на L. Sadnik und R. Aitzetmüller, *Handwörterbuch zu den altkirchenslavischen Texten*, Heidelberg, 1955; И. в. Гошев. Рилски глаголически листове, С., 1956; К. Мирчев, Хр. Кодов. Енински апостол. Старобългарски паметник от XI век, С., 1965; И. в. Добрев. Палимпсестовите части на Зографското евангелие. — В: Константин-Кирил Философ. Доклади от симпозиума, посветен на 1100-годишнината от смъртта му, С., 1971, 157—164; И. в. Добрев. Глаголическият текст на Боянския палимпсест, С., 1972.

¹⁰ При уточняване на принадлежността на думите към диалектната лексика послужи академичният *Речник на съвременния български книжовен език*, С., т. 1, 1955; т. 2, 1957; т. 3, 1959.

¹¹ Поради ограничения обем на работата, в нея се дават повече сведения само за някои речникови съответствия. В друга наша работа ще бъдат представени всички открити паралели.

¹² За всички употребени съкращения вж. в края на работата.

¹³ За паралела вж. и Б. Велчева, А. Даскалова. Цит. съч., с. 245—246.